

УДК 331.5:004.852

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Кремень О.І., к.е.н.

Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми

У статті проаналізовано джерела інформації про стан ринку праці, а також обґрунтовано необхідність їх координації та напрями удосконалення.

In the article labour-market information sources are analysed, and also the necessity of their coordination and directions of improvement are grounded.

Ключові слова: зайнятість населення, статистичне вивчення, інформаційне забезпечення.

Актуальність проблеми. В системі реалізації завдань соціально-економічної політики держави особлива роль належить політиці зайнятості населення. В сучасних умовах зусилля держави мають бути сконцентровані на створенні нових робочих місць, забезпечення гарантій зайнятості, підтримці підприємництва і самозайнятості населення, розширенні практики громадських робіт, а також підвищення гнучкості ринку праці.

Якісне інформаційне забезпечення і науково обґрунтований статистичний аналіз процесів ринку праці виступають важливою умовою забезпечення ефективності управління макроекономічними явищами і процесами. Це зумовлене тим, що зміни, які відбуваються на ринку праці, є визначальним індикатором соціально-економічного розвитку окремого регіону та держави в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питаннями розробки методологічних засад статистичного вивчення зайнятості населення займалися як зарубіжні вчені: К. Друрі, К.Р. Макконнелл, П. Самуельсон, Н. Грегорі Менк'ю, Р. Солоу, так і вітчизняні науковці: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, С.С. Герасименко, О.М. Гладун, А.В. Головач, В.К. Данилко, М.І. Долішній, Ю.М. Краснов, І.В. Кузьменко, Е.М. Лібанова, В.І. Лишиленко, В.В. Онікієнко, О.Г. Осауленко, Н.О. Парфенцева, І.І. Пилипенко, Л.Г. Ткаченко, В.Г. Швець та інші.

Однак, на нашу думку, потребують подальшого дослідження питання розвитку інформаційної бази функціонування ринку праці з підвищення якісних характеристик макроекономічного моніторингу економічної активності населення України в умовах лібералізації трудового законодавства і зростанням питомої ваги зайнятих у недержавному та неформальному секторах економіки.

На думку провідного експерта МОП у галузі статистики І.В. Чернишевого, перед статистикою ринку праці протягом останнього часу постають три основні проблеми. Перша проблема полягає в тому, що користувачі забагато очікують від одного чи двох джерел інформації про ринок праці. Друга ж проблема безпосередньо пов'язана з тим, що задля отримання інформації з певних питань звертаються до джерел, які не в змозі дати остаточну уяву про явище, що є об'єктом дослідження чи вивчення. Третя полягає у хронічному недовикористанні багатьох джерел даних, коли дані збираються, але не аналізуються, або аналізуються дуже повільно [8].

Тому **метою цієї статті** є оцінка дієвості механізму інформаційного забезпечення політики зайнятості населення та обґрунтування заходів щодо його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання завдань статистики зайнятості населення ґрунтується на отриманні достовірної і об'єктивної інформації про поточний стан зайнятості на ринку праці. Державний комітет статистики для статистичного вивчення зайнятості населення використовує різні джерела інформації про стан ринку праці, які представлено на рис. 1.

Перепис населення – періодичне суцільне державне статистичне спостереження, що включає в себе збирання демографічних і соціально-економічних даних, які на встановлену дату характеризують чисельність та склад населення країни, а також оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів [4].

Відповідно до резолюції Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй від 19 липня 1995 року щодо проведення країнами-членами ООН у період 1995-2004 рр. національних переписів населення, 5 грудня 2001 року в Україні відбувся Всеукраїнський перепис

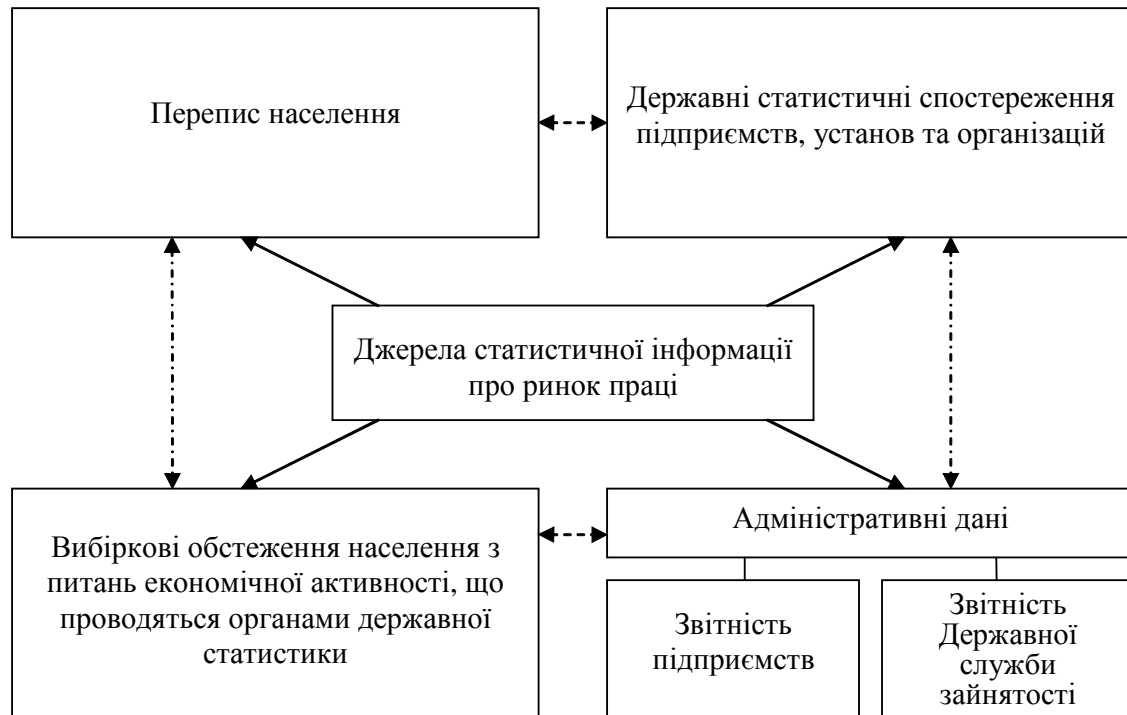

Рис. 1. Система джерел інформації про стан та розвиток ринку праці

населення. Це перший національний перепис населення, оскільки попередній було проведено у 1989 році – напередодні набуття Україною статусу незалежності.

Метою проведення першого Всеукраїнського перепису населення було одержання об'єктивної інформації про докорінні зміни, які відбулися в соціально-економічному житті та устрої незалежної України, створення інформаційної бази демографічних та соціально-економічних даних щодо чисельності населення, його національного, мовного, сімейного складу, розподілу за віком, статтю, громадянством, рівнем освіти, джерелами засобів існування, професійної приналежності, міграційною активністю тощо як по країні в цілому, так і за всіма її адміністративно-територіальними одиницями.

За оцінками фахівців Держкомстату, у контексті зайнятості населення у методологічному плані найбільші труднощі мали місце під час збирання відомостей від населення з запитань місця роботи, виду економічної діяльності та основного заняття опитуваного [1]. Опитуване зайняте населення не завжди точно повідомляло назву основного місця роботи, ще гірше визначався респондентами вид

економічної діяльності підприємств, що у подальшому значно ускладнювало кодування відповідей. Особливо великі труднощі виникали під час надання відповідей на це запитання особами, зайнятими у малому бізнесі. Окрім того, виявилось, що певна частина працездатного населення району або перебувала у неоплачуваній тривалій відпустці, або зовсім не працювала і була зайнята якимось іншим чином, але через те, що трудові відносини з підприємством зберігалися, опитувані традиційно називали свою основну професію. Певні методологічні труднощі виникли під час визначення основного заняття осіб, у яких основним джерелом засобів існування був прибуток від особистого селянського господарства.

Слід відмітити, що за матеріалами Всеукраїнського перепису населення була розрахована чисельність зайнятого населення, що суттєво відрізнялася від даних з інших статистичних джерел [6].

У квітні 2009 року Кабінетом Міністрів України було підтримано пропозицію Держкомстату щодо проведення у 2011 році Всеукраїнського перепису населення, а також прийнято рішення провести у 2009 році пробний перепис населення з метою відпрацювання програми Всеукраїнського перепису населення, його методологічних та організаційних питань, технології автоматизованого оброблення отриманих матеріалів та підбиття підсумків [5].

Комплексне уявлення про стан економічної активності населення (економічна активність, зайнятість, безробіття, економічна неактивність) надають матеріали вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності. Метою проведення обстежень є одержання інформації про склад та структуру робочої сили, вимірювання зайнятості та напрямків діяльності населення, а також визначення реального рівня безробіття, який враховує загальний обсяг пропозиції робочої сили та застосовується як важливий показник аналізу поточного стану економіки країни. Матеріали обстежень дозволяють оцінити реальні обсяги та зміни пропозиції робочої сили на ринку праці України, проаналізувати тенденції розвитку його кон'юнктури.

Методологія обстеження базується на основних концепціях і визначеннях МОП. Його програма дозволяє одержати основні показники

економічної активності (зайнятість, безробіття по визначенню МОП, економічно неактивне населення) по соціально-демографічних характеристиках, статусах і видах зайнятості, вікових групах, видах економічної діяльності, причинах і тривалості незайнятості. У 1995-1998 рр. обстеження проводилися раз на рік, 1999-2003 рр. – щоквартально, в останньому місяці кожного кварталу, а з січня 2004 року, впроваджені в практику постійної роботи Держкомстату України з щомісячною періодичністю [6]. У процесі запровадження і трансформації механізму обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності відбулися суттєві зміни в їх організації (табл. 1).

Таблиця 1. Удосконалення організації проведення обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності в Україні

№ з/п	Ознаки	Роки					
		1995	1996	1997	1998	1999-2003	2004-2008
1	Періодичність	раз на рік	раз на рік	раз на рік	раз на рік	квартальна	місячна
2	Період проведення опитування	9-19 жовтня	21-30 жовтня	3-12 листопада	30 листопада по 14 грудня	останній місяць звітного кварталу	з 21 по 30(31) число
3	Звітний період	2-8 жовтня	14-20 жовтня	27 жовтня по 2 листопада	23-29 листопада	тиждень (з понеділка по неділю), що передує даті інтерв'ю	тиждень (з понеділка по неділю), що включає 15 число місяця
4	Обсяг річної вибірки, у % до чисельності населення віком 15-70 років	1,0%	0,22%	0,24%	0,15%	0,15%	0,40%
5	Схема ротації	-	-	-	-	25% щомісяця	3-9-3

За Переписом населення чисельність зайнятого населення віком 15-70 років у грудні 2001 року становила 17,3 млн. осіб. За матеріалами обстежень населення з питань економічної активності на у грудні 2001 року кількість зайнятих цієї вікової групи складала 19,8 млн. осіб, у той час як за даними Перепису населення чисельність зайнятого населення віком 15-70 років на відповідну дату становила 17,3 млн. осіб. Такі розбіжності у показниках зайнятості населення, обумовлені методологічними відмінностями перепису від інших державних статистичних спостережень, щодо методу спостереження, звітного

періоду, інструментарію та системи збору інформації, а також методики розрахунку показників зайнятості, зокрема щодо порядку врахування окремих категорій зайнятого населення. Наприклад, на відміну від Всеукраїнського перепису, в інструментарії обстежень населення з питань економічної активності наявна черга спеціальних запитань, що дозволяють більш повно охопити неформальну зайнятість та врахувати сезонних і тимчасово незайнятих працівників, які мають гарантію повернення на робоче місце.

Обстеження підприємств установ, організацій є одним з джерел інформації про зайнятість та соціально-трудова відносини. Хоча ці обстеження не дають повного уявлення про трудову діяльність працівника, оскільки обмежені рамками підприємства, основною їх перевагою є можливість вивчення взаємозв'язку зайнятості, відпрацьованого робочого часу та винагороди за працю. Шляхом проведення статистичних спостережень на підприємствах доцільно також вивчати показники руху кадрів, стану підготовки та перепідготовки кадрів, умов праці тощо.

Органи державної статистики здійснюють єдиний державний облік юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб в системі ведення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) відповідно до Положення про ЄДРПОУ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.06.05 № 499.

Державні статистичні спостереження проводяться органами державної статистики відповідно до Плану державних статистичних спостережень, який щорічно затверджується постановою (розпорядженням) Кабінету Міністрів України. Відповідно до статті 18 Закону України «Про державну статистику» вони носять обов'язковий характер.

Програми державних статистичних спостережень з праці та методологія визначення показників статистики заробітної плати та робочого часу розроблені з урахуванням вимог міжнародних стандартів, що забезпечує їх співставлення з іншими країнами світу. З іншого боку результати спостережень мають відповідати потребам національних користувачів, а їхня організаційна та методологічна база – законодавчо-нормативній базі країни у цій сфері.

Державні статистичні спостереження підприємств надають

інформацію стосовно розміру номінальної заробітної плати, стану її виплати, руху кадрів, неповної зайнятості (вимушеної та добровільної), використання робочого часу, умов праці та пов'язаних з ними пільг та компенсацій працівникам, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на виробництві, стану укладання колективних договорів, характеристик якісного складу окремих категорій працівників, а також витрат роботодавців на утримання робочої сили.

Програми державних статистичних спостережень формалізовані у вигляді статистичних звітів, опитувальних листів, анкет, карток обліку тощо.

Перелік форм державних статистичних спостережень, в рамках яких обстежуються підприємства, наведено у Загальнодержавному таблиці (переліку) форм державних статистичних спостережень для об'єднань, підприємств, організацій та установ України всіх форм, що затверджується щорічно наказом Держкомстату України.

Важливе місце серед джерел інформації про стан ринку праці посідає звітність суб'єктів господарювання. Характеристику форм звітності, які містять інформацію про рух робочої сили і подаються підприємствами до органів статистики та служби зайнятості, представлено у табл. 2.

Для розрахунку загальної по Україні та за регіонами чисельності зайнятих протягом року використовують дані про працю з відповідної поточної звітності підприємств, яка подається до органів статистики: це форма № 1-Т „Звіт з праці” (місячна, квартальна, річна), представлена у додатку А. За нею звітують не всі підприємства. Для малих підприємств чисельність зайнятих можна отримати з річного звіту: № 1-МП „Про основні показники діяльності малого підприємства”. Основними джерелами фрагментарної інформації про робочі місця, а також, що важливо, про їх збільшення, в Україні є дані державної статистичної звітності. Роботодавці надають їх до Державної служби зайнятості за формою № 3-ПН „Звіт про наявність вакансій”.

Форму № 4-ПН „Звіт про вивільнення працівників” підприємства, установи, організації подають до Державної служби зайнятості у випадку вивільнення працівників не пізніше як за 2 місяці до вивільнення.

Таблиця 2. Форми звітності підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів про робочі місця та їх рух

№ з/п	Форма звітності	Характеристика	Орган, до якого подається	Періодичність подання
1	№ 1-Т „Звіт з праці”	містить інформацію про чисельність працівників, фонд оплати праці та заборгованість перед працівниками із виплати заробітної плати і допомоги по соціальному страхуванню	органи статистики	місячна, квартална, річна
2	№ 1-МП „Про основні показники діяльності малого підприємства”	розділ 4 містить інформацію про середньооблікову чисельність штатних працівників, кількість позаштатних та неоплачуваних працівників, працівників, що працюють на умовах неповного робочого часу, а також фонд оплати праці	органи статистики	річна
3	№ 3-ПН „Звіт про наявність вакансій	містить детальну інформацію про характеристики вакантного місця, а також основні та додаткові вимоги до претендента на вакансію	Державна служба зайнятості	при наявності вакансій
4	№ 4-ПН „Звіт про вивільнення працівників”	містить детальні дані про працівників, яких буде звільнено, у тому числі дані про середньомісячну зарплату та стаж роботи за професією	Державна служба зайнятості	не пізніше як за 2 місяці до вивільнення
5	№ 5-ПН „Звіт про прийнятих працівників”	містить інформацію про прізвища, ім'я, по-батькові, місце проживання прийнятих осіб, найменування та коди професій згідно ЗКППТР, а також дату та „спосіб” зарахування (у випадку прийняття працівника за направленням служби зайнятості та на новостворене робоче місце)	Державна служба зайнятості	щодокадно: з 1 по 10, з 11 по 20, з 21 по останнє число звітного місяця

Щодокадно підприємства мають подавати до служби зайнятості форму № 5-ПН „Звіт про прийнятих працівників”, яка містить інформацію про прийнятих осіб.

Відсутність належного обліку робочих місць, наприклад, на сільськогосподарських підприємствах значною мірою зумовлена тим, що ці підприємства не є платниками зборів на обов'язкове соціальне страхування у разі безробіття. Тому служби зайнятості не підтримують належних контактів з сільськогосподарськими підприємствами з питань обліку вільних робочих місць. Це не сприяє повному надходженню до

державної служби зайнятості інформації про наявність вільних робочих місць від суб'єктів малого підприємництва.

Саме на малих підприємствах найближчим часом очікується створення переважної більшості нових робочих місць. Тому їх облік набуватиме важливого значення для проведення структурної й технологічної перебудови галузей економіки і реалізації заходів для активізації політики зайнятості населення на ринку праці.

У контексті проблем сучасної системи обліку робочих місць хотілося б звернути увагу на досить низький рівень співпраці служби зайнятості та підприємств, про що свідчить дуже низький рівень подання звітності підприємств. Становище, коли звітність подає лише половина роботодавців, і, до того ж, у більшості з них відсутня інформація про наявність вільних робочих місць та вільних вакансій, є незадовільним [6]. Така ситуація призводить до появи досить вагомих негативних наслідків. Одним з них є надзвичайно високий рівень навантаження на одне вільне робоче місце. Підсумовуючи, хотілося б підкреслити, що загальна кількість наявних робочих місць, їх структура та рух за галузями економіки на державному рівні зараз невідомі. Фактично держава не володіє достовірною інформацією щодо відтворення робочих місць.

Такі факти, як невелика кількість вакантних посад та вільних робочих місць, інформація про які подана до центрів зайнятості, а також недосконалість відслідковування стану та руху зайнятості населення, можна пояснити законодавчою неврегульованістю цього питання. Пунктом 4 ст. 20 Закону України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про зайнятість населення” передбачено, що підприємства, установи і організації, незалежно від форм власності, мають зареєструватися у місцевих центрах зайнятості за місцем знаходження як платники зборів до державного фонду сприяння зайнятості населення, щомісяця надавати їм у повному обсязі інформацію про наявність вільних робочих місць. Цей пункт вимагає накладання на службових осіб штрафу у розмірі, передбаченому законодавством України, за несвоєчасну реєстрацію або відмову від неї, неподання статистичних даних або подання їх недостовірними чи із запізненням.

Необхідно удосконалювати наповнення баз даних інформацією про вакансії та наявні робочі місця у розрізі регіонів держави, за професіями, рівнем кваліфікації тощо.

Центри зайнятості повинні мати інформацію про вакансії щоденно, бо роботодавець не чекатиме її, а візьме потрібного працівника без посередництва служби зайнятості [7].

Органи Державної служби зайнятості звітують щомісяця за формою № 1-ПН „Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України”. Повнішою та інформативнішою є форма № 2-ПН „Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України” (табл. 3).

Таблиця 3. *Форми звітності органів служби зайнятості про робочі місця та їх рух*

№ з/п	Форма звіту	Інформація, яка міститься	Період, за який подається
1	№ 1-ПН „Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України”	<ul style="list-style-type: none"> – чисельність осіб, що перебували на обліку у службі зайнятості; – чисельність працевлаштованих осіб, а також осіб, що проходять навчання, беруть участь у громадських роботах, отримують допомогу по безробіттю; – суми виплаченої допомоги по безробіттю; – склад незайнятого населення та вільних робочих місць; – чисельність та склад безробітних 	місяць (поштова-місячна)
2	№ 2-ПН „Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України”	<ul style="list-style-type: none"> – облік і працевлаштування громадян, не зайнятих трудовою діяльністю; – структура громадян, не зайнятих трудовою діяльністю; – працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян на підприємства, установи і організації за формами власності та галузями економіки; – проведення сезонних робіт; – професійний склад та розподіл безробітних за тривалістю безробіття та причинами виплати допомоги по безробіттю; – потреба підприємств, установ та організацій у працівниках; – потреба у працівниках для заміщення вільних робочих місць; – вивільнення працівників 	І квартал, І півріччя, 9 місяців, рік (поштова-квартальна)

На основі даних щомісячної форми № 3-ПН „Звіт про наявність вакансій”, яку подають підприємства, спеціалісти Державної служби зайнятості розробляють розділ VII „Потреба підприємств, установ та організацій у працівниках” форми № 2-ПН.

У цьому розділі відображається пропозиція вільних робочих місць і вакантних посад за галузями економіки і формами власності. Ця форма також передбачає звітність про новостворені робочі місця, а також заброньовані в рахунок 5-відсоткової квоти, кількість вільних робочих місць для інвалідів тощо. За даними формами звітують щомісячно (поштова-місячна) та щоквартально (поштова-квартальна) – за I квартал, I півріччя, 9 місяців, за рік.

Порядок подання форм № 2-ПН „Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України” та № 3-ПН „Звіт про наявність вільних робочих місць (вакантних посад) та потребу в працівниках” представлено у табл. 4.

Таблиця 4. Порядок подання форм звітності органів служби зайнятості про робочі місця та їх рух

№ з/п	Органи, що подають	Органи, що отримують	Періодичність і дата
1	Районні, міські органи служби зайнятості	– Районні, міські органи державної статистики – Органи служби зайнятості АРК, обласні та Київський міський орган служби зайнятості	поштова-місячна – 2 числа місяця наступного за звітним; поштова-квартальна – 7 числа після звітного кварталу
2	Органи служби зайнятості АРК, обласні та Київський міському органам служби зайнятості	– Обласні, Київський, Севастопольський міські органи державної статистики – Державний центр зайнятості	поштова-місячна – 7 числа місяця наступного за звітним; поштова-квартальна – 15 числа після звітного кварталу
3	Державний центр зайнятості	Державний комітет статистики	поштова-місячна – 10 числа місяця наступного за звітним; поштова-квартальна – 30 числа після звітного кварталу

Під час розроблення форм, показників обліку робочих місць та їх

запровадження варто брати до уваги перевірений досвід економічно розвинутих країн з цих питань з урахуванням соціально-економічних особливостей сучасної України. У більшості з цих країн обліку підлягають працівники, зайняті на функціонуючих робочих місцях, а також вакантні робочі місця.

При цьому функціонування робочих місць визначають показники економічної ефективності, а дані про вакантні робочі місця є необхідним інструментом реалізації активної державної політики на ринку праці. Зокрема, у Швеції в сфері зайнятості та праці існує система „законів надійності”, до якої входить „Закон про обов’язкову реєстрацію вільних робочих місць”. Це дає змогу створити єдиний державний банк даних про вільні робочі місця, а розгалужена комп’ютерна система працевлаштування дозволяє будь-якому центру зайнятості одержувати дані про вільні робочі місця (вакантні посади) та їх характеристики.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Інформаційне забезпечення функціонування ринку праці відіграє важливу роль у забезпеченні проведення ефективної політики зайнятості населення.

2. Джерела інформації про стан ринку праці включають перепис населення, вибіркові обстеження населення з питань економічної активності, що проводяться органами державної статистики, державні статистичні спостереження підприємств, установ та організацій, а також адміністративні дані, які включають звітність підприємств і звітність Державної служби зайнятості.

3. На сьогоднішній день удосконалення інформаційних джерел про стан ринку праці повинно відбуватися у напрямку їх координації, враховуючи їх особливості. Так, перепис населення є найдорожчим і найскладнішим заходом із збору даних, що проводиться державою та водночас єдине у своєму роді спостереження, яке надає можливість отримати унікальні дані про чисельність населення та аспекти його зайнятості і самозайнятості. Найбільш надійним джерелом статистичної інформації про зайнятість населення у неформальному секторі є вибіркові обстеження населення з питань економічної активності.

4. Найбільш гостро проблема удосконалення стоїть щодо адміністративних даних і, зокрема, звітності підприємств, установ, організацій.

5. Для забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення та регулювання розширеного відтворення робочих місць на державному рівні необхідні сучасні методологічні підходи й методи обліку робочих місць. Насамперед потрібно налагодити взаємоузгоджену співпрацю між роботодавцями, місцевими органами влади та зайнятості населення і профспілками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Всеукраїнський перепис населення. Методологія і організація: Навч. посібник / Під заг. ред. Н.О.Парфенцевої. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2001. – 336 с.
2. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.– 224с.
3. Покришук В., Ковальський В. Реформування економіки і актуальні проблеми використання робочої сили в Україні // Україна: аспекти праці.– 2002.– №1.– С.27-30.
4. Про Всеукраїнський перепис населення: Закон України від 19.10.2000 №2058-III. – www.zakon.rada.gov.ua
5. Про проведення у 2011 році Всеукраїнського перепису населення. Розпорядження КМУ від 09.04.2008 № 581-р. – www.zakon.rada.gov.ua
6. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід. Навч. посібник / За ред. Н.С. Власенко, Н.В. Григорович, Н.В. Рубльової. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2006.– 320 с.
7. Савченко В. Методологічні основи визначення потреби в кваліфікованих кадрах. // Україна: аспекти праці.– 2003.– №4.– С.23-30.
8. Чернишев І.В. Статистика для нових ринків праці в країнах з перехідною економікою: Техн. посіб. з джерел, методів, класиф. і політики / За участю Г. Стендінга; Передм. Ф. Мехрана. – Укр. вид., випр. та допов. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2000. – 282 с.